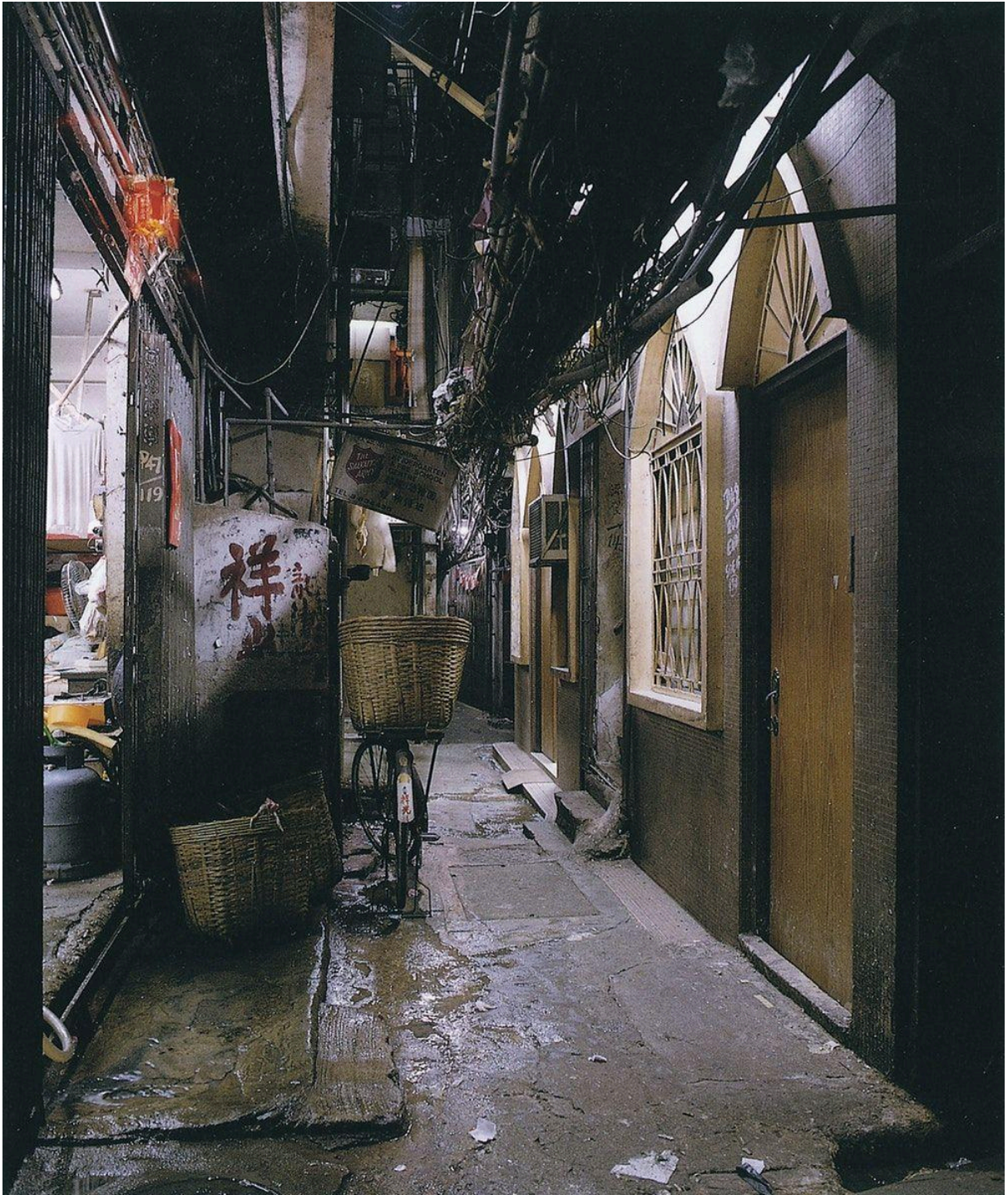

DE LES van KOWLOON

**Over leefbaarheid, transformatie en de stad die
nooit af was**

Bewerking met ChatGPT

Inleiding

In de geschiedenis van de architectuur en stedenbouw bestaan weinig plekken die zo tot de verbeelding spreken als de Kowloon Walled City.

Voor velen was zij een stedelijke nachtmerrie: overbevolkt, donker, ongeordend en verstoken van de kwaliteiten die planners en architecten doorgaans nastreven. Voor anderen was zij juist een bewijs van menselijke veerkracht: een plek waar duizenden mensen ondanks alle beperkingen een gemeenschap vormden, werk vonden, kinderen opvoedden en een thuis creëerden.

De fascinatie voor Kowloon ligt echter niet in haar extreme dichtheid of haar bijzondere geschiedenis.

Zij ligt in een diepere vraag:

Wat gebeurt er wanneer het leven sneller groeit dan het ontwerp?

Kowloon was geen ideaal. Maar juist daarom werd zij een spiegel voor de architectuur. Zij laat zien wat mensen zelf kunnen organiseren wanneer formele systemen afwezig zijn. Tegelijkertijd toont zij de grenzen van spontane groei.

De les van Kowloon is daarom niet dat planning overbodig is.

De les is dat leefbaarheid nooit volledig ontworpen kan worden.

Het experiment dat niemand bedacht

Kowloon ontstond niet vanuit een visie, een theorie of een stedenbouwkundig plan.

Zij was het gevolg van een historische uitzonderingssituatie. In de ontstane bestuurlijke leegte groeide gedurende tientallen jaren een stad die grotendeels buiten de gebruikelijke regels tot stand kwam.

Wat volgde was geen chaos, maar ook geen ontwerp.

Woningen, werkplaatsen, winkels, opslagruimten, scholen, gebedsruimten en ontmoetingsplekken voegden zich geleidelijk aaneen tot een dicht stedelijk netwerk.

Geen architect had dit getekend.

Geen overheid had dit gepland.

Toch ontstond een functionerende werkelijkheid.

Dat gegeven alleen al vormt een uitdaging voor een tijd waarin men vaak denkt dat orde eerst moet worden bedacht voordat zij kan ontstaan.

Het leven organiseert zichzelf

Mensen beschikken over een opmerkelijk vermogen om hun omgeving bewoonbaar te maken.

Waar kinderen spelen ontstaan speelplekken.

Waar mensen elkaar ontmoeten ontstaan routes.

Waar handel nodig is ontstaan winkels.

Waar gemeenschap groeit ontstaan regels en gewoonten.

Veel van wat architecten en stedenbouwkundigen proberen vorm te geven, ontstaat in werkelijkheid eerst vanuit het leven zelf.

Kowloon maakte dat zichtbaar.

Het leven wacht niet op een plan.

Het begint.

Dat betekent niet dat architectuur onbelangrijk is.

Het betekent dat architectuur niet de bron van leefbaarheid is.

Leefbaarheid ontstaat tussen mensen.

De stad die nooit af was

Misschien nog opmerkelijker dan haar dichtheid was haar voortdurende verandering.

Kowloon kende geen voltooiing.

Er was geen moment waarop iemand kon zeggen: nu is de stad gereed.

Wanneer ruimte op de grond ontbrak, werd er omhoog gebouwd.

Verdiepingen werden toegevoegd.

Gebouwen groeiden tegen elkaar aan.

Daken werden nieuwe bouwgrond.

Loopbruggen verbonden afzonderlijke gebouwen.

Stegen veranderden in gangen.

Ruimten kregen telkens nieuwe functies.

De stad ontwikkelde zich niet volgens een eindbeeld, maar volgens duizenden dagelijkse beslissingen van bewoners en ondernemers.

Daardoor ontstond een vorm van architectuur die niet gebaseerd was op een definitief ontwerp, maar op voortdurende aanpassing.

In zekere zin gedroeg Kowloon zich minder als een gebouwde stad en meer als een levend organisme.

Niet het object stond centraal.

Het gebruik stond centraal.

Niet de vorm bepaalde het leven.

Het leven bepaalde de vorm.

De grenzen van spontaniteit

Toch zou het verkeerd zijn Kowloon te romantiseren.

Dezelfde processen die haar vitaliteit mogelijk maakten, veroorzaakten ook problemen.

Daglicht bereikte de onderste niveaus nauwelijks.

Ventilatie werd steeds moeilijker.

Openbare ruimte verdween.

Brandveiligheid stond onder druk.

De enorme dichtheid stelde grenzen aan de leefbaarheid.

Ook dat is een les.

Spontane ontwikkeling alleen is niet voldoende.

Het leven kan veel organiseren, maar niet alles.

Een omgeving heeft ook structuur nodig.

Niet om het leven te beheersen, maar om het te ondersteunen.

De vergissing van de moderne architectuur

De twintigste eeuw koos vaak voor het tegenovergestelde uiterste.

Niet te weinig planning, maar te veel.

Steden werden ontworpen vanuit functies, verkeersstromen, normen en modellen. De overtuiging groeide dat een betere samenleving kon worden gerealiseerd door een betere tekening.

Maar juist daar ontstond een fundamentele vergissing.

Men ging ervan uit dat leefbaarheid geproduceerd kon worden.

Alsof gemeenschap een ontwerpopgave is.

Alsof verbondenheid kan worden gepland.

Alsof betekenis kan worden gebouwd.

Kowloon stelt daar een ongemakkelijke vraag tegenover.

Hoe kan het dat op een plek met zoveel fysieke tekortkomingen vaak sterke sociale netwerken ontstonden, terwijl veel zorgvuldig ontworpen woonwijken moeite hebben een vergelijkbare vitaliteit te ontwikkelen?

Het antwoord is niet dat slechte architectuur goed is.

Het antwoord is dat leefbaarheid uit een diepere bron voortkomt dan architectuur alleen.

Afstemming boven maakbaarheid

Daarmee komen we bij de werkelijke les van Kowloon.

Niet anarchie.

Niet planning.

Maar afstemming.

Kowloon toont dat het leven sterker is dan de tekening.

Tegelijkertijd toont zij dat het leven niet zonder voorwaarden kan.

Te weinig structuur leidt tot verstikking.

Te veel structuur leidt tot verstarring.

Daartussen bevindt zich een gebied dat moeilijker te definiëren is maar misschien wezenlijker:

het vermogen om te luisteren naar wat wil ontstaan.

De architect wordt dan minder een maker en meer een begeleider.

Minder een regisseur en meer een waarnemer.

Minder iemand die een eindbeeld oplegt en meer iemand die voorwaarden schept voor ontwikkeling.

Slot

Misschien ligt de grootste betekenis van Kowloon niet in haar gebouwen, maar in haar bestaan.

Zij laat zien dat een leefomgeving geen object is.

Zij is een proces.

Een voortdurende wisselwerking tussen mensen, ruimte, tijd en gebruik.

De stad was nooit af.

Juist daarom bleef zij leven.

Maar uiteindelijk bereikte Kowloon ook haar grenzen.

De voortdurende verdichting had geleid tot ernstige problemen op het gebied van daglicht, ventilatie, hygiëne, brandveiligheid en technische infrastructuur. Wat ooit een opmerkelijke vorm van spontane stedelijke ontwikkeling was geweest, werd steeds moeilijker te onderhouden en aan te passen.

Na de afspraken tussen het Verenigd Koninkrijk en China over de toekomst van Hongkong werd besloten de wijk te ontruimen. In 1993 begon de sloop; in 1994 was de gehele Kowloon Walled City verdwenen.

Op de plaats van de voormalige stad werd later het Kowloon Walled City Park aangelegd.

Dat einde is betekenisvol.

Niet omdat het bewijst dat spontane stedelijke groei onmogelijk is.

Maar omdat het laat zien dat leefbaarheid een voortdurende balans vraagt tussen vrijheid en begrenzing, tussen ontwikkeling en ordening, tussen groei en zorg.

Kowloon toont de kracht van het leven.

De sloop toont de grenzen daarvan.

Juist in de combinatie van beide ligt haar werkelijke betekenis.

Daarom is Kowloon geen model voor de toekomst.

Maar ook geen waarschuwing die eenvoudig kan worden afgedaan.

Zij is een spiegel.

Een spiegel die de architectuur een ongemakkelijke vraag stelt:

Als mensen zelfs hier een gemeenschap konden vormen, wat is dan werkelijk de taak van de architect?

Misschien niet het ontwerpen van het leven.

Misschien zelfs niet het ontwerpen van de stad.

Maar het scheppen van omstandigheden waarin leven, gemeenschap en betekenis kunnen ontstaan én zich kunnen blijven aanpassen.

Een gebouw kan worden voltooid.

Een leefomgeving nooit.

Dat is de les van Kowloon.